

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД НІМЕЦЬКИМИ ПЕРЕКЛАДАМИ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Розглядається переклад як наукова проблема в українському літературознавстві та мовознавстві XIX – початку XX століть, аналізуються переклади творів Лесі Українки німецькою мовою.

Ключові слова: переклад, критерії оцінки художнього твору, перекладознавча думка, літературознавство.

Осмилення перекладу як наукової проблеми в українській літературній і мовознавчій критиці XIX – початку XX ст. засвідчує важливе значення перекладознавчої думки в розвитку літературознавства, мовознавства, у результаті чого поглиблювалося розуміння завдань та перспектив літературного поступу загалом та індивідуальної творчості митця зокрема [5, 15].

О. Б. Тетеріна в дисертаційному дослідженні „Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці XIX – початку XX ст. (компаративний дискурс)” зауважує: „Ще у літературній критиці I пол. XIX ст. проблема художнього перекладу як засобу розвитку та піднесення нової української літературної мови, утвердження її можливостей у відтворенні високих зразків світової класики набуває першочергового загальнолітературного значення. У зв’язку з цим поглиблюється розуміння літераторами (які в XIX ст., як правило, поєднували літературно-критичну діяльність з перекладацькою творчістю) проблеми адекватності в перекладі, – поряд із відповідним відтворенням змісту надається велика увага передачі форми оригіналу, тобто стилю та структури” [5, 6].

Новий етап, який розпочинається літературно-критичною діяльністю, перекладацькою практикою та оригінальною творчістю П. Куліша („Літературно-критичні міркування”) дають

підстави зробити висновок щодо його розуміння проблеми різноаспектності вивчення перекладу: від оцінки його художньої вартості, майстерності до осмислення в контексті національного літературного розвитку, що свідчить про цілісність авторської концепції.

М. Драгоманов уперше науково обґрунтовує проблему перекладу в контексті жанрово-стильового збагачення української літератури. Якщо П. Куліш проблему перекладу вперше теоретично сформулював та розглянув у контексті розвитку української літератури, то М. Драгоманов поклав її в основу системи літературного поступу, що становить цінний здобуток українського літературознавства означеної доби та сигналізує про його новий період [5, 9].

Перекладознавчі міркування О. Потебні розглядаються в контексті його психолінгвістичної теорії літератури, що дає нові можливості для глибшого вивчення перекладу як наукової проблеми в українській літературній критиці.

І. Франко чітко визнає переклад вагомою частиною модернізму української літератури, яка орієнтувалася на органічне засвоєння здобутків західноєвропейських та східних культур, широко окреслювала її перспективи з огляду на процес взаємопроникнення двох визначальних літературних явищ – інтернаціоналізації та націоналізації. Це засвідчує його широка перекладацька програма збагачення та оновлення української літератури. І. Франко вперше в українському літературознавстві на матеріалі українських перекладів творів А. Міцкевича та оригінальної і перекладної творчості А. Кримського науково осмислює проблему перекладу як стимулу національного літературного процесу.

«Якісно новий рівень осмислення перекладу як наукової проблеми пов'язується з літературознавчими поглядами, перекладацькою та оригінальною діяльністю Лесі Українки <...> Українська письменниця художній переклад розглядає у контексті особливостей національного літературного розвитку кінця XIX – початку XX ст. насамперед у зв'язку із проблемою пошуку

нових художньо-естетичних форм та їхньої трансформації на рідному ґрунті (це, зокрема, промовисто засвідчує масштабна перекладацька програма Лесі Українки, підготовлена для проекту „Плеяди” з метою створення „Бібліотеки світової літератури”) <...>. Перекладознавчі погляди Лесі Українки та новаторська творчість письменниці, широко окреслюючи проблему художнього перекладу як на рівні власне перекладацьких питань, так і в контексті концепції оновлювального розвитку української літератури, піднесли її на якісно новий рівень осмислення, визначаючи основні напрями її наукового вивчення наступними поколіннями літературознавців та перекладачів» [5, 11–15].

Корній Чуковський та його однодумці (сучасні перекладачі, мовознавці, літературознавці) основними вважають три принципи перекладу поезії: принцип еквілінеарності та еквіліритмії, принцип мовної відповідності та принцип збереження авторського стилю.

Еквілінеарність виявляється в дотриманні однакової кількості рядків в оригіналі та перекладі. Можливість дотримання вимог цього принципу залежить і від рівня спорідненості мов, які беруть участь у трансляторному акті. У перекладах російською мовою цей принцип здебільшого реалізований, переклади на німецьку та англійську мови не враховують цю перекладознавчу вимогу.

Застосовуючи нові підходи до вивчення художнього перекладу і науки про нього, порівняльне літературознавство, мовознавство ставлять у центрі студій переклад і породжену ним перекладознавчу думку не лише з метою розв’язання проблем методологічного плану, а й вироблення нових перекладознавчих концепцій.

Загальновідомо, що твори Лесі Українки перекладали слов’янськими, романськими, германськими мовами. Але ж Леся Українка і сама була перекладачем.

Художній переклад – явище поліфункціональне, проте для Лесі Українки найважливішим були дві його функції: функція впливу на почуття, на переконання, що сприяло б самоіденти-

фікації українського читацького загалу, та функція розвитку мови-переймача за рахунок її внутрішніх можливостей та безпосередніх запозичень.

Нині у теорії та практиці художнього перекладу співіснують дві тенденції: перша виявляється у намаганні якомога точніше відтворити оригінал, зберігаючи всі особливості його формальної організації; друга полягає у збереженні духу оригіналу, його загального емоційного та естетичного впливу на читача.

Художня, історико-літературна, публіцистична спадщина Лесі Українки вже неодноразово була предметом дослідження вітчизняних мовознавців та літературознавців. І останнім часом ці галузі нашої науки активно звертається до багатогранної спадщини Лесі Українки слов'янськими та західноєвропейськими мовами та іншими мовами народів світу.

Також німецькі славісти і перекладачі відкривають творчість відомої української поетеси німецькому читачеві. Німецьке наукове видавництво Boehlau опублікувало в 1994 році збірник "Lesja Ukrainka und europäische Literatur" за редакцією Ю. Бойко-Блохина, Г. Роте та Ф. Шольца. Книжка вийшла як 18-й том славістичних видань Німеччини, що висвітлюють різні аспекти слов'янських культур.

Ще в 1982 р. професор Ю. Бойко-Блохин організував у Мюнхені наукову конференцію, присвячену дослідженню творчості Лесі Українки. Найкращі доповіді було опубліковано у збірнику "Lesja Ukrainka und europäische Literatur" [1, 161]. У ньому надрукували серед інших наукові статті такі німецькі славісти: Г. Глясл, Ю. Бойко-Блохин, І. Качуровський, Ф. Шольц, Е. Ведель, М. Неврлі, Г. Роте, А. Кіпа, Й. Гак.

Не менш важливою є проблема дослідження перекладів художніх творів Лесі Українки німецькими перекладачами.

Особлива заслуга в перекладанні творів Лесі Українки належить відомому німецькому перекладачеві Й. Груберу. Збірник "Hoffnung" налічує 46 віршів і поем, перекладених ним німецькою мовою. У передмові збірника професор А. Іщук пише про Лесю Українку як про поетесу, у творах якої лунають

мотиви любові до рідного краю, народу, заклики до активної боротьби за свободу. У передмові перед німецьким читачем вимальовується багатогранна постать талановитої поетеси, яка запалює серця народу правдивим, свободололюбивим словом, сповнює його душу добром та справедливістю. Її життя, її ентузіазм викликають подив [4, 7–13].

Переклади творів Лесі Українки Й. Грубера характеризуються високою ідейно-художньою майстерністю, вони переважно адекватні українському тексту глибиною й образністю думки, зберігають лексико-стилістичні особливості поетичної мови Лесі Українки, її ритміко-інтонаційну структуру.

Як перекладач Й. Грубер глибоко осягнув ідейно-художнє багатство поезії Лесі Українки, її жанрову палітру, емоційно художню насиченість. Перекладач захоплюється ніжною лірикою Лесі Українки, її мистецтвом глибоко проникати в світ почуттів людини.

Німецький вірш, як і український, багатий на стилістичні фігури, звукові ефекти, маршові інтонації. Й. Грубер у перекладах творів Лесі Українки прагне до максимального збереження всіх поетичних ознак першотвору. Ось, наприклад, як точно відтворено анафори, що виконують у вірші Лесі Українки „Сон” не лише формальну функцію, а й привертають увагу читача:

Сон

*Той самий вираз і усмішка мила,
Той самий погляд довгий, розумливий* [4, 54].

Ein Traum

*Dasselbe Lächeln um den klugen Mund,
Derselbe Blick im Auge voller Glanz* [4, 55].

Відтворюється анафора і в поетичній прозі „Твої листи завжди пахнуть зов’ялими трояндами”:

*Мій друже, мій друже, чому ж я не можу, коли так,
облити рук твоїх, що, мов струни, тремтять, своїми гарячими*

слізьми? *Мій друже, мій друже, невже я одинока згину? О, візьми мене з собою і нехай над нами в'януть білі троянди! Візьми мене з собою.* <...> *Візьми мене з собою. Я так боюся жити! Ціною нових молодощів і то я не хочу життя, я для тебе вмерла й воскресла. Візьми мене з собою* [4, 106].

Oh, mein Freund, mein Herzensfreund, muß es jedoch so sein, warum gelingt es mir dann nicht, Deine Hände mit meinen Tränen zu benetzen, die Hände, die sanft wie Saiten zittern? Oh, mein Freund, mein Herzensfreund, muß ich wirklich zugrunde gehen? Nimm, oh nimm mich mit Dir, und die weißen Rosen mögen über uns welken. Nimm, oh nimm mich mit Dir! <...> *Nimm, oh, nimm mich mit Dir! Mir ist angst und bange vor dem Leben. Und wenn ich auch eine völlige neue Jugend beginnen könnte, reizt mich doch das Leben nicht mehr. Nimm, oh nimm mich mit Dir!* [4, 107]

Особливо зростає емоційність твору і його мова набуває ораторського пафосу внаслідок повторення синтаксичної конструкції. *Візьми мене з собою! – Nimm, oh, nimm mich mit Dir!* У перекладі німецькою мовою емоційність підсилюється вживанням вигуку *oh* та повторним вживанням дієслова *nimm*. Отже, анафора сприяє композиційній стрункості, завершеності та посилює емоційність твору оригіналу та його перекладу.

В окремих випадках перекладачеві не вдається передати адекватність структур при перекладі анафори, пор.:

Забута тінь

Він іншої дружини не знайшов.

Він завітчав її вінцем такої слави,

Якою ні одна з жінок ще не пишалась [4, 90].

Der vergessene Schatten

Hat nie er eine andere gekannt,

Er schmückte sie mit einem Ruhmeskranz,

Den keine Frau auf Erden je getragen [4, 91].

Значна роль у вираженні емоційності в поетичній мові Лесі Українки належить однорідним членам речення, напр.:

*Зібрав співець мистецькою рукою
Оті квітки і **сплів** їх у вінок,
Скупав його в таємних водах Стіксу,
Скропив його небесною росюю
І **положив** на раннюю могилу
Вродливій Беатріче Портінарі [4, 90].*

Однорідні члени речення в поєднанні з іншими синтаксичними засобами посилення емоційності надають поезії Лесі Українки легкості в читанні, зібраності і єдності у звучанні.

У перекладі Й. Грубера збережено не всі однорідні члени речення, пор.:

*Es **flocht** aus ihnen meisterhaft der Sänger
Den Kranz, den er dann in den Styx **getaucht**,
Den er mit lichtem Himmelstau **besprenkelt**
Und ihn mit sanfter Hand aufs Grab **gelegt**
Der wunderschönen, jungen Beatrice [4, 91].*

За рахунок незбереження всіх однорідних членів речення (дієслів) збіднюється образність цього фрагменту вірша.

Л. В. Бублейник у статті „Співвідношення в компонентному складі метафор у російських перекладах лірики Лесі Українки” зауважує: «Іноді переклад вимагає уваги до буквального значення, на якому базується метафора, тому що вихідні лексико-семантичні варіанти однокоренових відповідників в обох мовах можуть суттєво різнитися, і неврахування цього в перекладі затемнює змістові основи поетичного образу. Так, з цього погляду переклад із „Досвітніх огнів” (*Вставай, хто живий, в кого **думка** повсталала!*) слова **думка** російським **дума** (*Вставайте, живые, в ком **дума** воссталала!*) В. Звягінцевої не зовсім вдалий. У Лесі Українки образ повсталогої думки символізує свідомість, яка пробуджується для боротьби, а вжите в перекладі

дума – більш вузьке, конкретне за значенням, синонімізується зі словами *размышление, раздумье*» [3, 145]. Не зовсім вдалим, на наш погляд, є і переклад „Досвітніх огнів” російською мовою Я. Городецького, пор.:

*Привиддя лихі мені душу гнітили,
Повстати ж не мала я сили.
Зненацька проміння ясне
Од сну пробудило мене,–
Досвітні огні засвітили!* [4, 60]

*Измучили призраки душу поэта,
Но встать не могла я до света.
Вдруг зори грядущего дня
От сна пробудили меня,–
Огни предрассветные это!* [6, 56]

У перекладі Я. Городецького дещо змінено ідейний сенс першотексту, його колорит і характерні особливості: *встать не могла я до света* – зовсім неадекватне *повстати не мала я сили*.

На нашу думку, ближче до оригіналу переклад німецькою мовою Й. Грубера, пор.:

*Der Nächte Gespenster erschrecken mein Leben
Und lähmen die Kraft zum Erheben
Doch hat ein erwachter Strahl
Des Dämmers mit einemmal
Dem Lichte und Leben mich wiedergeben* [4, 61].

Назва поеми Лесі Українки “*Contra spem spero*” („Всупереч надії сподіваюся”) є видозміною відомої латинської сентенції: “*Dum spiro, spero*” (Доки дихаю, сподіваюся). Саме вона зумовила повторення: „без надії таки сподіватись” (друга й остання строфи). Вигуком в останньому рядку сьомої строфи: „*Буду жити / – Геть думи сумні*” виражається оптимістична ідея цього вірша.

У перекладі ж німецькою мовою ідея оптимізму акцентується менше, тому немає точності у передачі ідейного змісту та художньої виразності оригіналу, пор.:

*Без надії таки сподіватись.
Жити хочу! Геть думи сумні*
[4, 28, 2 строфа]

*Без надії таки сподіватись.
Буду жити! Геть думи сумні!*
[4, 28, 7 строфа]

*Auh hoffnungslos hoff ich im Leben, –
O fort mit euch, Ächzen und Stöhnen!*
[4, 29, 2 строфа]

*Auh hoffnungslos hoff ich im Leben, –
O fort mit euch, Ächzen und Stöhnen!*
[4, 29, 2 строфа]

Як зразок класичної і разом з тим модерністичної поезії А. О. Білецький розглядає сонет Лесі Українки “Fa” із циклу віршів „Сім струн”. Він пише: «У цьому творі поетеса має на увазі лише ту людську фантазію, що створила ідеальні образи добра, краси, людинолюбства, залишаючи осторонь фантазію, що створила потворні образи всякого зла, людиноненавистництва, пекельних мук, диявола, чортів тощо. Поетеса пов’язує своє розуміння фантазії з міфологією („Що збудувала світ в порожньому просторі”, тобто виникнення світу – космосу з первісного хаосу). Це виявляється і в зверненні до Фантазії (з великої літери) як до „легкокрилої богині”. Тут Фантазія як муза мрій та поезії, ще одна богиня в античному пантеоні. Все це, звичайно, стосується ідейного змісту Лесиного твору, його форма – сонет, але не з його класичною будовою» [2, 206–207].

У перекладі німецькою мовою порушено точність у передачі ідейного змісту та художньої виразності оригіналу (відсутня анафора, значно менше питальних речень), пор.:

*Як світ новий з старого збудувати?
Як научить байдужих почувати?
Як розбудити розум, що заснув?
Як час вернуть, що марне проминув?
Як певную мету вказати розпачливим?
Фантазіє! Порадь, як жити нещасливим!*
[4, 36]

*Wie erneut man, sag, die alte Welt,
Was der Gleichgültigen Herz erhellt?
Sag, wie weckt man den Verstand der Toren.
Wo den Tag man findet, der verloren,
Wie man denen helfe, die verzagen.
Sag: Wie soll das Unglück man ertragen?*
[4, 37]

Німецька література лише нещодавно стала на шлях глибшого засвоєння художньої спадщини Лесі Українки. На німецьких перекладачів чекає значна частина творчого доробку великої поетеси.

Література

1. Горбач А.-Г. Німецькі славісти перекладають творчість Лесі Українки // Сучасність.– № 3 – № 4.– 1996.
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавство.– К.: АртЕк, 1996.
3. Бублейник Л. В. Співвідношення в компонентному складі метафор у російських перекладах лірики Лесі Українки // 36. тез та повідомл. наук.-метод. конф., присвяченій 120-річчю від дня народження Лесі Українки.– Луцьк, 1991.
4. Lesja Ukrainka. Hoffnung. Ausgewählte Gedichte.– Kiew: Dnipro, 1971.

5. Тетеріна О. Б. Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці XIX – початку XX ст. (компаративний дискурс).– Автореф. ... канд. філол. н.– К., 2004.

6. Українка Леся. Избр. стихи.– К.: Держлітвидав України, 1940.

Tarasynska I., Polishchuk N. From Researches of German Translations of Lesya Ukrainka's Works.

The article deals with the concept of translation as a scientific problem in the Ukrainian literature and linguistics in the XIXth and the beginning of the XXth century. The translations of Lesya Ukrainka's works into German are also analysed.

Key word: translation, criteria of evaluation of the work of art, translator's thought, criticism of literature.